

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (I.)

ZA KOMUNISTIČKU PARTIJU JUGOSLAVIJE IZVORNO JE POSTOJAO SAMO JUGOSLAVENSKI NAROD!

Kad je davne 1971. tvrdio kako je Komunistička partija Jugoslavije od 1919. do 1941. "programatski iskušala sva ona gladišta koja su o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji i o njoj uopće moguća",¹ Jozo Ivičević je bio uglavnom u pravu. KPJ je doista programatski, na taktičkom planu, iskušala niz gladišta o nacionalnom pitanju, prilagođavajući se političkim i društvenim kretanjima u Kraljevini Jugoslaviji i uopće u Europi, te slijedeći naputke Komunističke internacionale. Međutim, i kad su taktizirali rabeći nacionalne kraljice, komunisti iz Jugoslavije bili su internacionalisti, a njihov se internacionalizam, kao sastavnica marksističko-lenjinističkog učenja, supstancijalno izražavao u obliku jugoslavenstva.

O načinu na koji je KPJ tretirala nacionalno pitanje u Kraljevstvu odnosno Kraljevini SHS, a kasnije Kraljevini Jugoslaviji, postoji vrlo opsežna literatura, na koju se ovdje kritički osvrtni nije ni moguće ni potrebno. Nužno je, ipak, pripomenuti kako je političko-propagandna važnost nacionalnog pitanja uvjetovala obojenu historioografska i publicističkog pristupa tom problemu. Iako je malo povijesnih tema i prijevora, koji nisu obojeni ideološkim i političkim motrištem pisca, ovdje je to posebno izraženo, pa stoga svaku raščlambu valja uzeti s oprezom, te je promatrati u vremenu i prilikama u kojima je izrečena.

Pristupne napomene

Težak položaj u kojem se nakon Drugoga svjetskog rata našla hrvatska politička emigracija, silio je na promišljanje nedavne prošlosti i osmišljavanje novih političkih platformi. Iz činjenice da su protivnici hrvatske državne neovisnosti temelje svoje strategije gradili na unutarhrvatskim podjelama i razroznostima, nužno je slijedio zaključak da je prevladavanje tih podjela prvi i neizostavni korak prema obnovi hrvatske države.

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Iako je još ustrajao na simboličkom stvaranju izbjegličkih vlada, čija je svrhovitost i unutar same emigracije bila krajnje upitna, a po mnogim političkim protunosičima čak i štetna za nacionalne interese, svega nekoliko godina nakon rata bivši poglavar Nezavisne Države Hrvatske, dr. Ante Pavelić

lić, izrekao je misao, dalekosežnost koje je ostala neprimijećenom do danas. On je, nesumnjivo s pravom, držao da obnovljena, sad već komunistička Jugoslavija ne bi bila ni formalno federalistička, da nije bilo hrvatske borbe između svjetskih ratova i uspostave NDH 1941.² Očito u tom svjetlu Pavelić je izjavio kako hrvatska država postoji i nakon sloma NDH - to je Narodna Republika Hrvatska.³

Ta naizgled heretična tvrdnja, koja je neočekivano došla iz Pavelićevih usta, otvorila je prostor za druga razmišljanja u istom pravcu. Korak dalje otišao je Vjekoslav Maks Luburić, kojega se još u doba NDH i u ustaškim redovima označavalo previše brutalnim i kompromitiranim brojnim nasiljima

koja su se zbila pod njegovim zapovjedništvom, pa stoga nepogodnim za bilo kakav javni posao. Luburić je prvi ozbiljnije i posve otvoreno osmislio ideju nacionalnog pomirenja, založivši se za pomirbu dojučerašnjih ljutih neprijatelja u interesu nacionalnoga i državnog oslobođenja. Kasnije su najveći zamah toj ideji dali emigrantski istupi i neki tekstovi Bruna Bušića.⁴ U domovini se o nacionalnom pomirenju govorilo već u doba Hrvatskog proljeća, ali je ona iz komunističko-partizanskih redova grubo ušutkana. Siva eminencija Saveza komunističke Hrvatske, dr. Vladimir Bakarić, ustrajao je u tome da između nekad sukobljenih strana i danas mogu govoriti samo puščane cijevi. To je mišljenje nesumnjivo dijelila velika većina bivših partizana i komunističke.

Nakon smrti Josipa Broza Tita, u Jugoslaviji se pitanje nacionalnog pomirenja istih postavljala najprije u Sloveniji i Srbiji. Dok se u Srbiji to odvija primarno kroz postupnu rehabilitaciju četnika (npr. Veselin Đuretić), slovenski intelektualci (Spomenka Hribar i dr.) ne teže toliko izravnoj rehabilitaciji strane poražene u svjetskom ratu, koliko idu za tim da se poraženima prizna kako su i oni u velikoj većini ginuli za istu domovinu, te se onemogućujući daljnja unutarlovenska polarizacija na pitanjima iz nedavne prošlosti. Pristup bliži slovenskomu, u Hrvatskoj najjasnije zagovara bivši partizanski general i ravnatelj Instituta za historiju radničkog pokreta, kasnije zbog hrvatskog nacionalizma dvaput optuženi i osuđeni dr. Franjo Tuđman.

Tuđmanovom pobjedom na prvim demokratskim izborima 1990. ideja nacionalnog pomirenja biva ustoličena kao jedan od temeljaca nove Hrvatske. Ona se provodi na dva usporedna kolosijeka. Na jednoj se strani pripadnicima i simpatizerima poražene strane dopušta da bar dijelom sa sebe speru ljagu *crnih legendi*, koje su sustavno stvarane i protezane na čitav hrvatski narod skoro pola stoljeća, a s druge se strane gradi predodžba o tzv. hrvatskim komunistič-

1 Jozo Ivičević, Odrednice unitarističkoga nacionalnog programa I i II kongresa KPJ. Pregled nacionalnog programa KPJ u razdoblju 1919-1941, Hrvatski znanstveni zbornik, sv. 1., Matica hrvatska, Zagreb, 1971., 135.

2 Opširnije o korijenima i razlozima federalizacije jugoslavenske države usp. Tomislav Jonjić, Planovi federalizacije Jugoslavije. Promašeni argument partizanske kvazihistoriografije, *Republika Hrvatska*, br. 196/XLVI., Zagreb, rujan 1997., 40-61.

3 U članku "Država Hrvatska živi", Pavelić 1949. piše: "...Hrvatska Država i danas postoji! Zar i sad ne postoji Republika Hrvatska, i zar nisu zapadne sile, kada su pod izvjesnim okolnostima priznale takozvanu Narodnu Federativnu Republiku Jugoslaviju, priznale i opstojnost Republike Hrvatske, koja se u toj federaciji danas nalazi? I zar je ta republika manje država, nego što je Ukrajina ili Bjelo-Rusija? Ne pita se, kada se o ovom govori, kakav je danas režim tamo. Režim danas jest a sutra nije, kao i svi režimi na ovome svijetu i zar će - kad taj režim jednom prestane - za to prestat i egzistencija ove republike? A što se ta republika časovito nalazi u jednom izvjesnom odnosu prema izvjesnom broju drugih republika, zar ona ne može u danom času i u danim prilikama reći da ne želi u tom odnosu biti? Država Hrvatska uspostavljena je godine 1941., a godine 1945. nije ona ni brisana ni nestala, tek je dobila drugačije oznake i drugi režim..." (Ante Pavelić, *Država Hrvatska živi*, Hrvatska. Zbornik. Buenos Aires, 1949., 11-17.) Krizman ovo Pavelićevo izlaganje naziva "fiškalskim natezanjem". (Usp. Bogdan Krizman, Pavelić u bjekstvu, Globus, Zagreb, 1986., 226-231.)

4 Bruno Bušić, Hrvatski ustaše i komunisti, *Hrvatski list*, god. 1/1978., br. 4-5, Mainz, 20-32. Isti, *Jedino Hrvatska! Sabrani spisi*, izd. ZIRAL, Toronto-Zurich-Roma-Chicago, 1983., 606-631.

tima, tj. o komunistima koji bi još 20-tih i 30-tih godina, pa i kasnije, bili zagovornicima hrvatske državne neovisnosti, pa su to dobrim dijelom pretočili u partizanski pokret, kojemu su bili na čelu. Njima se u toj konstrukciji namjenjuje uloga novih hrvatskih žrtava velikosrpstva, pa se tvrdi kako su u tom nastojanju poraženi ili, upravo radi obrane hrvatskih nacionalnih interesa i suvereniteta, čak ubijeni (Hebrang).

Već iz perspektive 80-tih godina bilo je posve jasno da ta dalekovidna Tuđmanova koncepcija, unatoč svojoj eklektičnosti i vjerojatno svjesnoj nedoradenosti, koja ostavlja prostor za prikladne prigodne interpretacije, ima jasan politički smisao i svrhu. Bjelodano je i neporecivo kako je ona odigrala važnu pozitivnu ulogu u trenucima obrane suvereniteta Republike Hrvatske, pa iz toga slijedi da Tuđmanova koncepcija nacionalnog pomirenja u tom smislu ima povijesno i političko opravdanje.

Dok je tako s njezinom političkom dimenzijom,¹ posve je druga stvar s pokušajima njezina znanstvenog opravdanja. Velika većina do jučer jugoslavenskih povjesničara, i u znanosti vjerna načelu *ubi bene ibipatria*, posljednjih je godina iz čisto konjunkturalnih razloga zdušno, ponajprije u javnim nastupima, a potom i u pisanim raspravama, prigrlila zamisao koju je do jučer držala sablažnjivom. Tako je u hrvatske udžbenike i priručnike kao nepobitna istina ušla tvrdnja da su komunisti iz Hrvatske, na čelu s Andrijom Hebrangom, bili zagovornici demokracijičnijeg pristupa društvenim pojavama i ujedno pristaše obrane hrvatskog suvereniteta, čak uspostave hrvatske države. Iako nijedna ni druga tvrdnja nije znanstveno obranjiva, ovdje nas zanima samo potonja, ona o gledištu komunista iz Hrvatske na potrebu uspostave neovisne Hrvatske.²

Jugoslaveni prije proglašenja Jugoslavije!

Komunistički pokret na području Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca izvorno je bio među najžešćim pobornicima centralističko-unitarističkog sustava. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) ili Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) (SRPJ/k), kako se nazivala od tzv. kongresa ujedinjenja (Beograd, 20.-23. travnja 1919.) do lipnja 1920., bila je u početku konglom-

erat niza skupina nadahnutih socijaldemokratskom i komunističkom ideologijom. Odlučujuću ulogu u prvo vrijeme imala je bivša Srpska socijaldemokratska partija i niz skupina nastalih u emigraciji, pod dojmom i utjecajem boljševičke revolucije u Rusiji i Mađarskoj. Hrvatski pristaše komunističke ideologije novačili su se mahom među pripadnicima dojučerašnje "revolucionarne nacionalističke omladine" odnosno jugoslavenskim integralistima, često ne sasvim precizno nazivanim "lijevim pribičevičevcima". Stoga je komunističko prihvaćanje i dosljedno korištenje jugoslavenske oznake u vrijeme dok se država još nazivala Kraljevstvom odnosno Kraljevinom SHS posve logično i prirodno.

Tako je pred kraj 1918. u Budimpešti ustrojena Jugoslavenska komunistička grupa, koja je okupljala pojedince srpskoga, hrvatskog i slovenskog podrijetla, zadojene boljševičkom ideologijom. Mnogi od njih bili su sudionici komunističke Oktobarske revolucije, pa su ih ruski boljševici obučavali kako bi "bilo direktno, bilo indirektno služili boljševicima u Rusiji", te su odasli kući "sa posebnim boljševičkim misijama, a koji su također sobom ponijeli svu silu novaca u agitatorske svrhe, što su ih od boljševika dobili". Oni su letcima i krilaticama pozivali Srbe, Hrvate i Slovence da osnuju zajedničku državu s republikanskim uređenjem.³ Nakon što je 21. ožujka 1919. proglašena

Mađarska Sovjetska Republika pod vodstvom KP Mađarske, na čelu koje se nalazio Bela Kun, već 25. ožujka u Budimpešti je organizirana Internacionalna socijalističko-komunistička federacija, u koju je ušlo 15 nacionalnih sekcija. Istog je dana došlo do ujedinjenja Jugoslavenske komunističke grupe i Jugoslavenske socijaldemokratske partije, pa je 29. ožujka ustrojena nova, Jugoslavenska komunistička frakcija, koja je brojala oko 60 članova.⁴

Glasiloo ove skupine bio je list *Crvena zastava*, koji je izlazio od 5. travnja do 26. srpnja 1919. *Crvena zastava* se posebno bavila promicanjem boljševičkih ideja i objašnjavanjem događaja u Mađarskoj. U nacionalnom pogledu izrazito unitarističko gledište komunista razvidno je već i iz sustavnoga korištenja naziva *Jugoslavija*, *jugoslavenski*. Komunisti su držali kako postoji samo jugoslavenski, a ne i hrvatski odnosno srpski ili slovenski narod, pa je u svibnju 1919. spomenuti list pisao: "Jugoslavenski narod danas shvata svoju pravu ulogu. On je saznao do uvjerenja da samo komunizam (boljševizam) može doneti spasenje ljudskom društvu".⁵

Jugoslavenski su komunisti novac za svoju djelatnost primali iz Sovjetske Rusije i Mađarske.⁶ To se odnosi ne samo na djelovanje komunističkih ćelija i organizacije, nego i na financiranje ostalih oblika djelatnosti (poput pomoći komunistički orijentiranim književnicima i drugim javnim osobama).⁷ I to je nesumnjivo pridonijelo da su boljševičke snage unutar Partije nadvladale centrumašku frakciju i pristaše reformističke socijaldemokracije, pa se može držati da već od Vukovarskoga kongresa (20.-24. lipnja 1920.) prevagu u njoj imaju boljševici.

Cesarec za centralističku jugoslavensku republiku

Nu, bez obzira na unutarnja neslaganja i razrožnosti, sve struje unutar SRPJ(k) u pogledu nacionalnog pitanja bile su jasno na unitarističkim pozicijama. Možda je još točnije kazati, da su jugoslavenski komunisti posve previdali važnost, čak i postojanje nacionalnog pitanja, pa je u pisanim materijalima kongresa ujedinjenja tom problemu posvećena svega jedna rečenica: "Jedna nacionalna država sa najširoim samoupravom oblasti, okruga i opštine".⁸ Iz

1 Pri čemu je ona uvijek uzimala u obzir da su pripadnici i simpatizeri poraženih u Drugome svjetskom ratu voljni radi uspostave i obrane države pretrpjeti i nove nepravde, dok drugu stranu valja stalno tetošiti i tepati joj, kako joj se ne bi dao povod da opet nastupi protiv hrvatske države.

2 U ovom se tekstu ne rabi slučajno genitivna odrednica "komunisti (iz) Hrvatske", budući daje auktor uvjeren kako bi nazivak "hrvatski komunisti" bio neprimjeren i pogrešan. Istodobno se naglašava, da se ovdje komunisti ne poistovjećuju sa svim pripadnicima partizanskog pokreta.

3 Tako u kolovozu 1919. pred zagrebačkim redarstvom izjavljuje Josip Benotić, usp.: Ivan Očak, Afera Diamantstein - prvi antikomunistički proces u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (1919.), Arhiv Hrvatske, ITRO Naprijed Zagreb, Zagreb, 1988., 73.

4 Ivan Očak, U borbi za ideje Oktobra, 254-255.

5 Usp. I. Očak, Afera Diamantstein, n. dj., 12.

6 I. Očak, Afera Diamantstein, n. dj., 24.

7 I. Krležin je *Plamen* bio "financiran od sumnjivog mađarskog novca". (Vlaho Bogišić, Krleža - Partija, (2), *Slobodna Dalmacija*, 10. travnja 1999.

8 Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, Tom II, Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919-1937, (ćir.), izd. Istorijskog odeljenja Centralnog komiteta KPJ, Beograd, 1950., 14.

toga što je jasno da su nacionalno pitanje držali posve sporednim društvenim problemom,¹ u tom smislu se njihov jugoslovenski integralizam razlikovao od, recimo, Pribičevićeva. Makar su "narodno jedinstvo" držali posve razumljivim i neupitnim, za komuniste je jugoslovenstvo bilo jedno od sredstava za ostvarenje stranačkih, ideoloških ciljeva (tj. provedbu boljševičke revolucije i uspostavu takozvane diktature proletarijata), dok je za izvorne unitariste ono predstavljalo cilj.

Zagovarajući jugoslovenski integralizam, istaknuti su komunisti držali da je ovoga moguće ostvariti samo u republikanskom uređenju. Time, međutim, nisu stali u obranu republikanskog pokreta, koji je među Hrvatima bio danomice sve jači. Naprotiv, Cesarec je u prosincu 1918. pisao kako "reakcionarna struja koja traži republiku" time prikriva svoje "crne i egoističke spletke da republikom ostvare svoje separatističke ciljeve, i to je ono što treba u njoj pobijati, separatizam, a ne republikanstvo!" Cesarec zato poziva Petra I. Karadorđevića na abdikaciju, kako bi problem "bio jednim mahom rešen u korist centralističke republike".²

Zabavljena unutarnjim previranjima, tj. nastojanjem boljševičke jezgre da preuzme vlast u Partiji, i općim boljševičkim pokušajem da se plamen revolucije prenese i na Kraljevstvo SHS, SRPJ(k) nije uočavala da nacionalno pitanje postaje ključnim problemom i točkom polarizacije u novoj državi, pa da čak i socijalni nemiri (poznate pobune seljaka) imaju jasno izraženu nacionalnu notu.³ Naprotiv, koristeći zategnuće međunarodnih odnosa kao jedan od argumenata za tvrdnju o životnoj i političkoj nesposobnosti građanskih političkih snaga, ona se držala "jednim od najjačih stupova našega nacionalnog ujedinjenja".⁴ Stoga je i na drugome, vukovarskom kongresu Partija među svoje "osnovne zadatke", pod toč. 9 uvrstila sljedeće: "KPJ će ostati i dalje na

Vladimir Čopić

braniku ideje nacionalnog jedinstva i ravnopravnosti sviju nacionalnosti u zemlji. Ona će sve sile uložiti da se spreči poništavanje političkih i građanskih prava stranim nacionalnostima koje su sastavni deo jugoslovenske države".⁵

To je, uz teške socijalne prilike izazvane svjetskim ratom i njegovim posljedicama, bio jedan od razloga znatnoga izbornog uspjeha komunista na izborima za ustavotvornu skupštinu 1920. Unitaristička pozicija, pa čak i prikrivena suradnja s jugoslovenski orijentiranom Demokratskom strankom,⁶ koja je bila upravljena u znatnoj mjeri i protiv hrvatskoga narodnog pokreta, donekle je pripomogla komunistima da u hrvatskim krajevima ugroženima od Talijana dobiju znatan broj glasova.⁷ Komuniste u Dalmaciji, konstatira Banac, "nikakva kritika nije mogla tako uzrujati kao kuđenje njihove potpune predanosti narodnim ujedinjenju".⁸ Međutim, broj glasova koji su dobili u industrijski razvijenijim područjima

(Slovenija, Banska Hrvatska), bio je ispod prosjeka za cijelu državu (10,29 odnosno 7,13 posto).⁹

Zabrana djelovanja KPJ *Obznanom* od 30. studenoga 1920. i kasniji progon temeljem odredbi *Zakona o zaštiti države*, za Partiju je imala pogubne posljedice. Prestale su izlaziti njezine publikacije, a članstvo se znatno osulo. Slabljenju komunističkog utjecaja bitno je pridonio poraz boljševičke revolucije u Mađarskoj i gušenje sličnih pokušaja u drugim europskim zemljama. Uz niz drugih uzroka, među kojima ignoriranje nacionalnog pitanja nije među posljednjima, to će dovesti do jačanja frakcijskih borbi unutar ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Njezin poraz nužno nameće preispitivanje dotadašnje strategije i taktike, ali je na Prvoj konferenciji KPJ (Beč, 3.-17. srpnja 1922.) prevagu odnijela desna struja oko Sime Markovića, pa je s dnevnog reda skinuta rasprava o razlozima poraza KPJ.

Doduše, na Prvoj je konferenciji istaknuto da je glavni uzrok prijevora u Kraljevini SHS "nacionalnog, plemenskog karaktera", ali u pogledu tretiranja nacionalnog pitanja od strane KPJ još uvijek nema bitnih pomaka. Još uvijek se izričito govori o sukobu hegemonističkih težnji srpske buržoazije i "partikularističko-plemenskoj težnji hrvatskog bloka".¹⁰ Taj sukob ima "klasni karakter", a "teorija o narodnom jedinstvu SHS onako kako je formuliše vladajući srpski blok (je) samo maska imperijalizma srpske buržoazije. KP isticke, na osnovu rešenja svih nacionalnih i klasnih sporova, princip samoopredeljenja".¹¹ Međutim, pritom "KP mora uložiti sve svoje snage da u prvom redu proletarijat sačuva od opasne zaraze nacionalizma, koja je naročito preplavila Hrvatsku, a uzima maha i u drugim pokrajinama".¹²

(nastavit će se)

- 1 Ni *Podloga ujedinjenja* (1919.) ni *Praktični akcioniprogram* (1920.) uopće se ne bave nacionalnim pitanjem u Jugoslaviji. (Opš. J. Ivičević, n. dj., 139-142.)
- 2 August Cesarec, Povodom najveće i najtužnije slave, *Sloboda*, 7. XII. 1918., u: Davor Kapetanić, Nepoznati Cesarec, Rad JAZU, knj. 342, JAZU, Zagreb, 1965., 580-584. Usp. Zorica Stipetić, Argumenti za revoluciju - August Cesarec, Centar društvenih djelatnosti saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb, 1982., 70-73.
- 3 Iako se u jugoslovenskoj komunističkoj pamfletistici najčešće pretjerivalo, ne može se zanijekati, da je pobjeda boljševika u Rusiji imala stanovitog odjeka i na nemire u hrvatskim odnosno južnoslovenskim zemljama. Usp. npr. Ferdo Čulinović, Odjeci Oktobra u jugoslovenskim krajevima, Izdavačko poduzeće "27. srpanj", zagreb, 1957.
- 4 Dušan Lukač, Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918-1941, Beograd, 1972., 35.
- 5 Istorijski arhiv..., Tom II, n. dj., 42.
- 6 U jednoj će polemici 1920. godine Miško Radošević optužiti Duku Cvijića, Kamila Horvatina, Augusta Cesarca i druge komunističke prvake, da su prošle godine dobili od Svetozara Pribičevića svaki po deset tisuća kruna "kao narodni dar za - nacionalističku (tj. jugoslovensku, op. T. J.) propagandu". Ovi su u *Novome svijetu* (br. 5. od 27. kolovoza 1920.) priznali da su novac primili, nakon što su se posavjetovali s istaknutim sumišljenicima, ali su ga dali "većinom u partijske svrhe". (Usp. Marko Zovko, Kamilo Horvat, izgubljen u staljinskim čistkama, Spektar, Zagreb, 1980., 38-40.)
- 7 Nije slučajno da se Stjepan Radić i HRSS u prvo vrijeme i ne kušaju probiti u Dalmaciju, pa tamošnje pučanstvo, zabrinuto talijanskom okupacijom i pregovorima koji se još vode s Italijom, glasuje ili za jugoslovenski orijentiranu Hrvatsku pučku stranku ili za tzv. državotvorne, jugoslovenske snage oko Pribičevića odnosno za komuniste Tako npr. u Splitu HRSS godine 1923., kad je stranka prvi put istakla svoju kandidaturu, Radić dobiva svega 44 glasa, dok je 1925. dobio 1.888 glasova, a ogranak HSS-a u Splitu službeno je utemeljen tek 6.XII.1925. (Usp. Zdravko Mužinić, Djelovanje ogranka "Hrvatske seljačke stranke" u Splitu, *Kačić*. Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga otkupitelja, god. XXV., sv. 25., Zbornik u čast fra Karla Jurišića, Split, 1993., 625-637.)
- 8 Usp. Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika, II. izd., Durieux, Zagreb, 1995., 273.
- 9 Komunisti su dobili 198.473 glasa odnosno 59 mandata, postavši tako četvrta stranka po snazi. U Ustavotvornoj skupštini više od njih imali su samo Demokratska, Radikalna i Hrvatska pučka seljačka stranka. (Rudolf Horvat, Hrvatska na mučilištu, II. izd. (pretsak), Školska knjiga, Zagreb, 1992., 99. i d. Usp. neznatno različite podatke u: I. Banac, n. dj., 270.)
- 10 Julijana Vrčinac, Rad i zaključci Prve, Druge i Treće konferencije KPJ (Prema zapisnicima, rezolucijama i drugim materijalima sa ovih konferencija), *Istorija XXveka*, Zbornik radova I, Institut društvenih nauka - Odeljenje za istoriske nauke, Kultura, Beograd, 1959., 239.
- 11 Isto, 242.
- 12 Isto, 244. •